

Teodosijaus Boroviko stebuklų knyga „Historia abo powieść zgodliwa...” – unitiškas Žirovicų Dievo Motinos ikonos stebuklų pasakojimas

Viltė Stukaite

Intermedialių literatūros studijų magistrantūros programa
Literatūros, kultūros ir vertimo tyrimų institutas
Vilniaus universitetas
El. paštas vilte.stukaite@ff.stud.vu.lt
<https://orcid.org/0009-0009-5402-5629>

Santrauka. Straipsnyje analizuojama Teodosijaus Boroviko sudaryta stebuklų knyga „Historia abo powieść zgodliwa...” (Vilnius, 1622) kaip Žirovicų ikonos kulto formavimo priemonė. Siekiant aptarti Žirovicų Dievo Motinos ikonos kulto raišką unitų Bažnyčioje analizuojama Žirovicų Dievo Motinos stebuklų chronologija, tipologija ir geografija. Tyrimas atskleidžia stačiatikiškosios tradicijos religinio artefakto – Žirovicų Dievo Motinos ikonos – tapimą Rytų ir Vakarų Bažnyčių unijos objektu ir suteikia naujų duomenų apie šios ikonos funkcionavimą XVI a. II pusės – XVII a. pradžios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės visuomenėje.

Reikšminiai žodžiai: Teodosijus Borovikas, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės religinė literatūra, unitai, Žirovicų Dievo Motinos ikona, stebuklai, stebuklų knygos.

Theodosius Borowik’s Book of Miracles “Historia abo powieść zgodliwa...”: a Unitarian Account of the Miracles of the Icon of Our Lady of Zhyrovitse

Abstract. The article analyses the book of miracles “Historia abo powieść zgodliwa...” (Vilnius, 1622), compiled by Theodosius Borowik, as a means of forming the cult of the Zhyrovitse icon. The chronology, typology, and geography of the miracles of Our Lady of Zhyrovitse are analysed to discuss the expression of the icon cult in the Unitarian Church. The study reveals the transformation of a religious artefact of the Orthodox tradition – the icon of Our Lady of Zhyrovitse – into the object of the union of the Eastern and Western Churches. It provides new data on the functioning of this icon in the society of the Grand Duchy of Lithuania in the second half of the 16th and the early 17th century.

Keywords: Theodosius Borowik, Religious literature of the Grand Duchy of Lithuania, Uniates, the icon of Our Lady of Zyrowicz, miracles, miracles books.

Žirovių cerkvė ir vienuolynas (dab. Baltarusija, Slanimo sritis) laikomi vienu iš svarbiausių stačiatikių ir unitų centrų Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje (toliau – LDK). Šioje šventovėje esanti Švč. Mergelės Marijos su Kūdikiu ikona nuo XVI a. II pusės garsėja stebuklais. Nedidelis, kiaušinio dydžio (4 × 6 cm) iš alebastro išraižytas ovalus reljefinis atvaizdas (Račiūnaitė, 2014, p. 95, 478) buvo gerbiamas įvairių konfesijų tikinčiųjų: stačiatikių, Romos katalikų, unitų. Stačiatikiams priklausiusi Žirovių šventovė ir vienuolynas XVII a. pradžioje buvo perduoti unitams, kurie rūpinosi žinios apie stebuklą, vykstančių prie Švč. Mergelės Marijos ikonos, dokumentavimu, publikavimu ir sklaida. Bazilijonų ordino vienuolio Teodosijaus Boroviko parengta ir 1622 m. Vilniaus akademijos spaustuvėje išleista stebuklų knyga „Historia abo powieść zgodliwa...“ iki šiol yra ankstyviausias žinomas spausdintinis šaltinis, fiksuojantis prie Žirovių Dievo Motinos atvaizdo įvykusius stebuklus (Mironowicz, 2022, p. 287). Šioje stebuklų knygoje pateikiama ir pirmoji Žirovių šventovės įkūrimo bei Švč. Mergelės Marijos ikonos apsiareiškimo istorija, aprašomas stebuklingasis atvaizdas, registruoti stebuklų liudijimai.

Žirovių Švč. Mergelės Marijos atvaizdas kaip kulto objektas yra sulaukęs plataus istoriografijos dėmesio. Bažnyčios istorijos kontekste vienas iš pirmųjų ikonos stebuklo pasakojimą veikale „Įvairenybės apie Bažnyčios būklę Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštijoje“ (*Miscellanea rerum ad statum Ecclesiasticum in Magno Lituaniae Ducatu pertinentium*, 1650) aptarė Albertas Vijūkas-Kojalavičius (Vijūkas-Kojalavičius, 2004, p. 74–75). Žirovių šventovę kaip vieną iš pagrindinių LDK unitų kulto vietų analizavo Lenkijos ir Baltarusijos mokslininkai Antonis Mironowiczius, Aleksandras Yarashevichius, Piotras Chomikas, Piotras Bubnovas, išryškinę juridinius stačiatikiškosios Žirovių cerkvės ir vienuolyno perdavimo unitams aspektus (Mironowicz, 2021, 2022; Yarashevich, 1996; Yarashevich, 2007, p. 632–634), o kartu pabrėžę Žirovių Dievo Motinos ikonos kultą kaip bendros Abiejų Tautų Respublikos religinės kultūros, tiek Stačiatikių Bažnyčios, tiek ir Graikų apeigų Katalikų Bažnyčios, dalį (Chomik, 2003; Bubnov, 2021, p. 11–20). 2012 m. Europos centriniame universitete Budapešte apgintame Ievgenios Sakal magistro darbe Žirovių Dievo Motinos paveikslas kultas analizuotas lyginamajame Reformacijos ir kontrreformacijos raidos kontekste, pažymint ikonos poveikį ne tik Abiejų Tautų Respublikos katalikams ar unitams, bet ir protestantams (Sakal, 2012, p. 21). Lietuvių istoriografijoje ši šventovė aptarta bendrame Marijos garbinimo Lietuvoje kontekste (Vaišnora, 1958, p. 262) bei darbuose, dailėtyriniu ir kulto aspektais analizuojančiuose Mergelės Marijos atvaizdus ir jų funkcionavimą XVI–XVIII a. LDK visuomenėje (Račiūnaitė, 2002, 2014, 2017; Janonienė, 2017; Paliušytė, 2013; Baniulytė, 2002 ir kt.).

Nepaisant istoriografijos įdirbio, ankstyvieji spausdintiniai tekstai, liudijantys Žirovių Švč. Mergelės Marijos stebuklingojo atvaizdo kulto formavimąsi, įdėmiau tirti nebuvo. Ankstyvosios Žirovių šventovės istorijos tyrimų autorius Antonis Mironowiczius dėmesį sutelkė tik į vėlesnį šaltinį – 1653 m. Vilniuje paskelbtą Josefato Dubienieckio stebuklų knygą „Historia o obrazie Przeczystej Panny Mariey cudownym...“ (Mironowicz, 1991). 1622 m. Vilniuje išleista Žirovių Dievo Motinos stebuklų knyga iki šiol nesulaukė detalesnės analizės. Šio straipsnio tikslas – pristatyti Teodosijaus Boroviko veikalą „Historia abo powieść zgodliwa...“ (1622) kaip unitišką Žirovių Dievo Motinos ikonos stebuklų

pasakojimą, liudijantį stačiatikių religinio artefakto tapsmą Rytų ir Vakarų Bažnyčių unijos simboliu. Tikslui pasiekti stebuklų knyga analizuojama pasitelkus tris dėmenis: stebuklų chronologiją, tipologiją ir geografią.

Bazilijonų vienuolis Teodosijus Borovikas ir jo stebuklų knyga

1596 m. Lietuvos Brastoje (dab. Brestas, Baltarusija) sudaryta unija sukūrė naują konfesinę bendruomenę – graikų apeigų katalikus. Unitai tapo svarbia Lietuvos ir Lenkijos religinio bei politinio gyvenimo dalimi (Kempa, 2000, p. 107–128; Tumelis, 2019, p. 222–223). Viena iš esminių naujosios konfesijos atramų visuomenėje buvo 1617 m. įkurtas Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinas, vykdęs aktyvią pastoracinę veiklą (Černius, 2001, p. 88–89). Bazilijonų ordino veikla XVII a. I pusėje rėmėsi bendradarbiavimu su jėzuitais ir jų pagalba tiek ordino narių edukacijos, tiek ir tekstų, skleidžiančių visuomenėje žinią apie Rytų ir Vakarų Bažnyčių uniją, leidybos procesuose (Tumelis, 2019, p. 224; Kažuro, 2017, p. 11–12). Bazilijonai praktikavo savo narių siuntimą į Vilniaus universitetą siekiant jiems suteikti išsilavinimą (Kažuro, 2018, p. 29), o pirmieji unitų leidiniai buvo išspausdinti Jėzuitų akademijos spaustuvėje Vilniuje (tarp jų – ir straipsnyje analizuojama stebuklų knyga „Historia abo powieść zgodliwa...“). XVII a. pradžioje prie dar spartesnės unijos idėjos sklaidos prisidėjo Kyjivo metropolito Juozapo Benjamino Rutsio ir Vilniaus Švč. Trejybės vienuolyno arkimandrito Juozapato Kuncevičiaus, 1613 m. paskirto Bytenio ir Žirovicų igumenu, veikla (Krečun, 2023, p. 54).

Pirmaisiais XVII a. dešimtmečiais į žinios apie Rytų ir Vakarų Bažnyčių sąjungą sklaidą Lenkijoje ir Lietuvoje įsitraukė ir Teodosijus Borovikas. Bazilijonų vienuolis, kilęs iš Minsko bajorų, aktyviai skleidė unijos idėjas vykdydamas pastoracinę veiklą. Borovikas pamokslavo pagrindiniuose graikų apeigų katalikų centruose LDK: Vilniaus Švč. Trejybės bažnyčioje, Naugarduke ir Žiroviciuose, buvo Zbaražo vienuolyno pamokslininkas ir igumenas, aktyviai dalyvavo Bazilijonų ordino kapitulose Laurušave (1621) ir Rutoje (1623) (Skruteń, 1936, p. 344; Račiūnaitė, 2015, p. 95). Pamokslaudamas Naugarduke parengė ir išleido knygelę apie Naugarduko bazilijonus, o perkeltas pamokslininku į Žirovicus, Laurušavo kapitulos pavedimu ėmėsi rengti veiklą, dokumentuojantį stebuklus, įvykusius prie Žirovicų Dievo Motinos ikonos (Skruteń, 1936, p. 344). 1622 m. šis darbas buvo baigtas, išverstas į lenkų kalbą ir išspausdintas Jėzuitų akademijos spaustuvėje Vilniuje. 1628 (1629) m. „Historia abo powieść zgodliwa...“ buvo pakartotinai išleista Vilniaus Bazilijonų spaustuvėje (Kažuro, 2017, p. 12–13). 1653 m. Boroviko pasakojimas sulaukė naujo, papildyto, leidimo, kurį parengė Dubienieckis. 1714 m. Supraslio spaustuvėje išspausdinta dar viena stebuklų knygos laida lenkų ir lotynų kalbomis (Skruteń, 1936, p. 344). 1622 m. Boroviko knygos rankraštis lenkų ir rusėnų kalbomis mūsų dienas pasiekė padalytas į dvi dalis. Viena knygos dalis saugoma Rusijos mokslų akademijos bibliotekoje (f. 37, ap. 1, b. 38), kita – Ukrainos nacionalinėje V. Stefaniko bibliotekoje Lvive (MB-39) (Susha, 2015; Bubnov, 2021, p. 11–20). 1622 m. Jėzuitų spaustuvėje Vilniuje išleista knyga „Historia abo powieść zgodliwa...“ – tai nedidelio formato (*in quarto*), 64 puslapių leidinys lenkų kalba su lotyniškais intarpais.

Struktūros ir turinio aspektais bazilijonų vienuolio Teodosijaus Boroviko sudaryta Žirovicų Dievo Motinos ikonos stebuklų knyga priskirtina Švč. Mergelės Marijos stebuklų

knygų, vadinamųjų *Mariales*, tipui. Vakarų Europoje *Mariales* žinomos nuo XII amžiaus. Tokio pobūdžio knygas įprastai sudarydavo dvi dalys: Marijos gyvenimo aprašymas ir jos dėka įvykę stebuklai. XVII–XVIII a. stebuklų knygų turinys tapo sudėtingesnis, jį papildė Marijos paveikslų istorijos aprašymas, oficialūs jo stebuklingumo patvirtinimai (vyskupo aprobatas, kartais – vienuolijos provincijolo leidimas ir kt.), įvykusių stebuklų sąrašas ir pabaigos žodis arba giesmė Marijai (Račiūnaitė, 2014, p. 162). Boroviko parengta stebuklų knyga liudija šias bendrąsias XVII a. Švč. Mergelės Marijos stebuklų dokumentacijos tendencijas. Knygą sudaro dedikacija „Šviesiausiajai Poniai Konstancijai, Dievo malone Lenkijos karalienei, Didžiajai Lietuvos, Rusios, Prūsijos, Mazovijos, Livonijos ir etc. etc. kunigaikščienei“ Konstancijai Habsburgaitei, prakalba „Į malonųjį skaitytoją“, dvi pagrindinės dalys: Žirovicų šventovės ir stebuklingojo atvaizdo istorija bei 1558–1622 m. įvykusių stebuklų liudijimų sąrašas. Žirovicų šventovės ir Švč. Mergelės Marijos ikonai skirta dalis padalyta į penkis skyrius: Žirovicų vietovės aprašymą, stebuklingojo atvaizdo apsireiškimo pasakojimą, medinės cerkvės pastatymo istoriją, gaisro ir jos atstatymo istoriją bei paties stebuklingojo atvaizdo aprašymą. Stebuklų aprašymo dalyje suregistruoti 99 Žirovicų Dievo Motinos ikonos dėka įvykę stebuklai.

Boroviko sudaryta pirmoji Žirovicų Dievo Motinos ikonos stebuklų knyga atlieka kelias funkcijas. Visų pirma tai – leidinys, kuriuo siekiama garsinti Žirovicų Mergelės Marijos kultą. Antra – aktualizuoti LDK visuomenėje unijos idėją ir parodyti Žirovicų šventovę ne kaip stačiatikišką, bet unitišką kulto vietą. Žirovicų ikonos kulto konfesionalizacija aktualizuojama jau knygos prakalboje:

Tad niekas neabejoja, kad šis mūsų darbas visiems tikratikiams, kaip iš tiesų teisingas (nes kiekvienas apie tai gali sužinoti iš to, ką rašau) ir be jokio įtarimo taps naudingas. Tačiau ypač tau, maloningasis Skaitytojau, kuris išpažįsti tikrąjį, vyresniesiems paklūstantį, tvarkingai valdomą ir esantį šventojoje vienybėje graikų katalikų tikėjimą. (Borowik, 1622, p. 14)

Knygos autoriaus kreipimasis į visus „tikratikius“, o ypač – į graikų katalikų tikėjimą išpažįstančius skaitytojus ragina nuodugniau pažvelgti į unitiškąjį Žirovicų Dievo Motinos ikonos kulto aspektą ir, remiantis veikale „Historia abo powieść zgodliwa...“ pateikiama informacija, išsiaiškinti ikonos unitizacijos proceso ištakas, stebuklų sąsajas su Žirovicų šventovės ir vienuolyno istorija bei geografinį stebuklus liudijusiųjų asmenų paplitimą, leidžiantį kristalizuoti unijos idėjos gyvybingumą XVI a. II pusėje – XVII a. pradžioje.

Žirovicų šventovės ir vienuolyno konfesinė kaita

Staciatikiškosios Žirovicų cerkvės istorija ir unitiškasis šios bažnyčios raidos etapas iki šiol yra istoriografinių diskusijų objektas. Žirovicų šventovės įkūrimas datuojamas XV a. pabaiga – XVI a. viduriu, nurodant skirtingas fundacijų datas: 1473, 1480, 1549 ir 1576 metus. Naujausi tyrimai paankstina šventovės ištakas ir nukelia jas į 1470 m. (Mironowicz, 2022, p. 282–311). Reikia pažymėti, kad Žirovicų šventovės ištakos glaudžiai susijusios su stebuklingu Dievo Motinos atvaizdo apsireiškimu, įvykusi Žirovicų žemėse prie Ščiaros upės XVI a. I pusėje. Legendoje pasakojama, kad piemenys, ganę gyvulius Aleksandriui

Soltanui¹ priklausiusiame miške, laukinės kriaušės šakose pamatė neįprastai ryškią šviesą, sklindančią iš nedidelės Dievo Motinos ikonos, iškaltos akmenyje. Piemenys nuėmė ikoną nuo šakos ir atnešė ją Soltanui, kuris ją įdėjo į skrynėlę. Kai kitą dieną atvykusiems kilmingiems svečiams Soltanas norėjo parodyti stebuklingąją atvaizdą, atidaręs dėžutę jo nerado. Kitą dieną atvaizdas vėl apsireiškė piemenims toje pačioje girioje, tame pačiame medyje. Piemenys nukėlė ikoną nuo kriaušės ir vėl nunešė ją Soltanui, kuris šį kartą su ikona elgėsi su derama pagarba: nusprendė toje vietoje, kur ji buvo rasta, pastatyti šventovę Dievo Motinos garbei (Borowik, 1622, p. 17–19; Dubieniecki, 1653, p. 3–7; Vijūkas-Kojalavičius, 2004, p. 75). Apie 1520 m. pirmoji medinė cerkvė sudegė (Mironowicz, 2022, p. 287–288). Buvo manoma, kad ugnis pasiglemžė ir ikoną, tačiau netrukus po gaisro vaikai išvydo „nepaprasto grožio mergele“, stovinčią ant akmens ir laikančią rankose prarastą ikoną (Borowik, 1622, p. 17–21). Apie 1549 m. Aleksandras Soltanas (Rachuba, 2000–2001, p. 349) ar jo palikuonys 1560 m. (Yarashevich, 2007, p. 632), apreiškimo vietoje pradėjo statyti mūrinę cerkvę, kuri tapo centrine tuo metu įkurto vienuolyno šventove.

Staciatikiškoji Žirovicų istorija baigėsi XVII a. pradžioje, šventovei ir vienuolynui perėjus į unitų rankas. Istoriografijoje unitiškojo vienuolyno laikotarpio pradžia datuojama skirtingai: 1609, 1613 arba net 1618 m. (Yarashevich, 2007, p. 632; Mironowicz, 2021, p. 388). Boroviko veikalas „Historia abo powieść zgodliwa...“ leidžia patikslinti unitiškosios Žirovicų istorijos pradžią. To meto įvykių liudinininkas, bazilijonas ir artimas Juozapato Kuncevičiaus talkininkas knygos prakalboje rašo:

O kadangi mums, vienuoliams, mažiausiesiems Dievo Bažnyčios tarnams, ta vieta [Žirovicai] neseniai, praėjusiais metais, tai yra 1613 metų pabaigoje, maloningojo dauggalio pono Jono Meleškos, tuo metu dar Brastos kašteliono, ir dauggalės ponios Onos Fursaitės aukščiausioju pavedimu ir uoliu rūpesčiu mūsų valdžiai ir administravimui buvo atiduota, turėjome apie ypatingąsias Dievo dovanas ir jo Nekaltosios Motinos malonių pagausinimą visiems paskelbti. (Borowik, 1622, p. 12–13)

Daugiau detalių apie Žirovicų vienuolyno ir šventovės perdavimą į Bazilijonų ordino rankas pateikia šios problemos tyrėjas Mironowiczius, jis nustatė, kad konfesinė kaita buvo įvykdyta prievarta, Žirovicų valdytoją Ivaną Soltaną apkaltinus žmogžudyste ir nusavinus jo valdas. Naudodamasis tuo, Brastos unijos šalininkas Jonas Meleška, remiamas LDK kanclerio Leono Sapiegos, pakeitė konfesiją, perėjo į Graikų apeigų Katalikų Bažnyčią, pasmerkė Žirovicų ktitorių ir konfiskavo vienuolyną. Vėlesnis vienuolyno pavaldumas unitų metropolitui Ipatijui Pociejui (1599–1613) ir Juozapui Benjaminui Rutskiui (1613–1637) patvirtina Žirovicų svarbą Brastos unijos idėjos plėtrai (Mironowicz, 2021, p. 375–391).

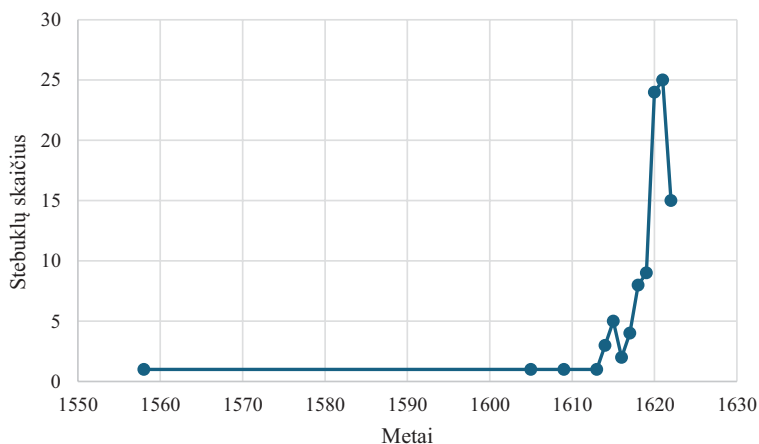
1613 m. prasidėjo vienuolyno ir šventovės klestėjimo laikotarpis. Bytenio ir Žirovicų igumenas Juozapas Kuncevičius įdėjo nemažai pastangų, kad atkurtų Žirovicų bažnyčią. Užsitikrinęs vietos didikų paramą, jis pastatė gražią šventovę, aprūpino ją brangiais liturginiais drabužiais bei indais. LDK kancleris Leonas Sapiega padovanojo Žirovicų vienuolynui žemių ir keletą kaimų. Prie šventovės buvo pastatytas specialus namas iš Vilniaus atsikėlusiams vienuoliams, kurie prižiūrėdavo bažnyčią ir patarnaudavo piligrimams, atvykstantiems

¹ Aleksandras Soltanas (mirė apie 1554 m.), LDK didikas, krašto ir rūmų maršalkų pavaduotojas (Rachuba, 2000–2001, p. 348–349).

prie stebuklingosios ikonos. Juozapato Kuncevičiaus veikla prisidėjo prie Žirovių šventovės tapimo vienu iš pagrindinių unitų centrų LDK: „Vienuoliai pamokslaudavo ir savo geru pavyzdžiu skatino kitus pamaldžiam krikščioniškam gyvenimui“ (Krečun, 2023, 54–55).

Žirovių Dievo Motinos stebuklų chronologija

XVII–XVIII a. LDK Švč. Mergelės Marijos stebuklų knygoose stebuklai dažniausiai grupuojami chronologiniu arba simptomatiniu pagrindu – pagal ligas (Račiūnaitė, 2017, p. 100). „Historia abo powieść zgodliwa...“ stebuklai yra klasifikuojami chronologiškai, liudijimai pateikiami pagal jų užrašymo datą. Boroviko stebuklų knygoje aprašyti 99 Žirovių Dievo Motinos ikonai priskiriami stebuklai, datuojami XVI a. II puse – XVII a. trečiojo dešimtmečio pradžia. Analizuojant stebuklų chronologiją matoma tam tikra stebuklų patirčių liudijimų dinamika. XVI a. yra užfiksuotas tik vienas, pirmasis, Mergelės Marijos ikonos stebuklas, įvykęs 1558 metais. Antrasis Žirovių Dievo Motinos ikonos stebuklas datuojamas 1605 m., trečiasis – 1609 metais. Tačiau nuo 1613 m. regimas reikšmingas tokių patirčių padažnėjimas: stebuklų liudijimai fiksuojami kas kelis mėnesius, o tam tikrais atvejais pateikiama informacija apie daugiau nei vieną stebuklą, įvykusį tą pačią dieną. Toks stebuklų dažnumo padidėjimas neatsiejamas nuo Žirovių vienuolyno istorijos: 1613 m. spalio 29 d. Žirovių savininkui Jonui Meleškai atsivertus į unitų tikėjimą, vienuolynas buvo perduotas graikų apeigų katalikų metropolito Rutschio valdžiai (Mironowicz, 2021, p. 388) ir tapo vienu iš pagrindinių Bazilijonų ordino centrų.

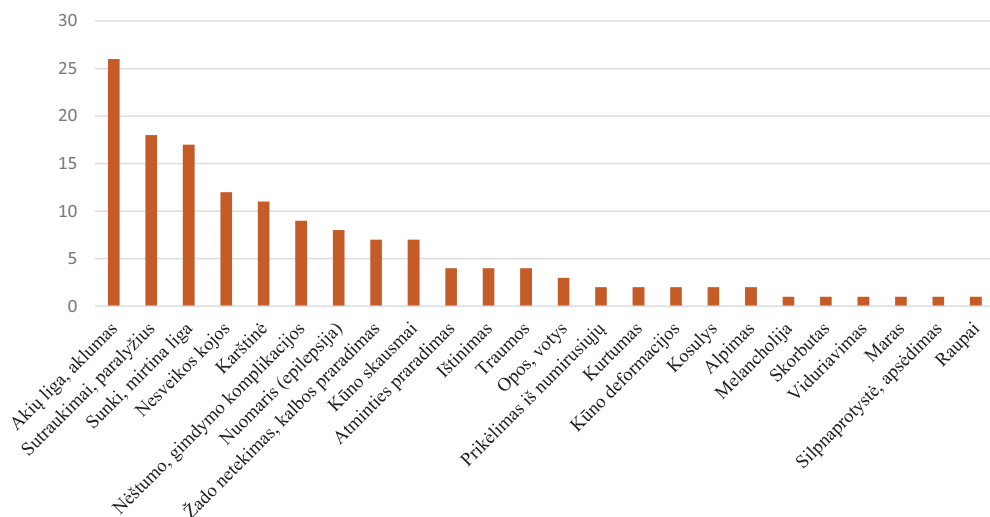
1 pav. Stebuklų chronologinis išsidėstymas

Istoriografijoje klaidingai teigiama, kad antrajame „Historia abo powieść zgodliwa...“ leidime (Vilniaus Bazilijonų spaustuvė, 1628 m.) pirmasis stebuklas datuojamas tik 1613 metais, taigi kulto istorija nukeliama į unitiškąją Žirovių vienuolyno istorijos etapą (Mironowicz, 2022, p. 285). Atidesnė 1628 m. šaltinio analizė skatina suabejoti šiuo teiginiu. Antrajame „Historia abo powieść zgodliwa...“ leidime pirmasis stebuklas datuojamas tais pačiais – 1558 metais (Borowik, 1628, p. 25). Be to, 1628 m. leidime fiksuojamas pirmajame leidime neaprašytas 1590 m. įvykęs stebuklas (Borowik, 1628, p. 29).

Vis dėlto stebuklų chronologijos skirtumai nenuginčia jų suintensyvėjimo unitiškuoju Žirovicų šventovės ir vienuolyno laikotarpiu fakto. Viena iš numanomų tokio stebuklų padažnėjimo priežasčių – Bazilijonų ordino skiriamas dėmesys Žirovicų Dievo Motinos ikonos kulto garsinimui ir jo plėtrai. Prie unitų šventovės „matomumo“ visuomenėje neabejotinai prisidėjo ir Juozapato Kuncevičiaus, 1613 m. paskirto Bytenio ir Žirovicų igumenu, veikla. Kunigo Gervasijaus Gostilovskio žodžiais, gyvendamas Žirovicuose, Juozapas Kuncevičius „... buvo daugelio tūkstančių sielų pirminė išganymo priežastis, o išganymas Dievo malone ir Šventosios Mergelės palankumu per Žirovicų vienuolyną kasdien išsipildydavo lenkų ir lietuvių pasaulyje“ (Krečun, 2023, p. 55).

Žirovicų Dievo Motinos stebuklų tipologija

Žirovicų Dievo Motinos ikonos stebuklų knygoje pateikiamuose 99 dangiškosios pagalbos liudijimuose dominuoja stebuklingo išgijimo istorijos. Pasakojimuose apie įvykusius stebuklus pasitaiko liudijimų, nesusijusių su įvairių ligų ir negalių išgydymu, tačiau tokių atvejų yra mažuma². Todėl Boroviko užfiksuotas stebuklų patirčių istorijas galima tipologizuoti remiantis išgydytos negalios pobūdžiu. Stebuklų knygoje pateikiami regėjimo, kalbos ir klausos sugrąžinimo, karštinės, raupų, maro ir kt. užkrečiamųjų ligų išgydymo stebuklai, nuomario, gimdymo komplikacijų ir naujagimių negalavimų, paralyžiaus, galūnių nevaldymo ir kūno deformacijų panaikinimų, pagalbos kenčiant įvairius skausmus ir kitų negalavimų liudijimai.

2 pav. „Historia abo powieść zgodliwa...“ minimos ligos ir jų atvejų skaičius³

² Stebuklų knygoje fiksuojami du apkerėjimo, užbūrimo atvejai, vienas skęstančiosios išgelbėjimas, du globos kare atvejai ir vienas apsaugojimo nuo mirties bausmės liudijimas.

³ Analizuojant statistinius duomenis pažymėtina, kad viename stebuklo aprašyme dažniausiai minimos kelios ligos. Pavyzdžiui, ponas Stanislovas Polubenskis iš Slanimo pavieto labai sunkiai sirgo karštine ir dėl tos ligos buvo praradęs regėjimą (Borowik, 1622, p. 48). Kai kurios lentelėje nurodomos ligos gali būti pasireiškusios kaip kitų negalavimų šalutiniai reiškiniai.

Siekiant susisteminti aprašomus stebuklus išskirtos 5 išgydytų negalavimų rūšys: 1) fizinės negalios (aklumas, kurtumas, nebylystė), 2) infekcinės ligos (karštinė, raupai, maras ir kt.) bei nuomaris, 3) motinos ir vaiko ligos: gimdymo komplikacijos ir naujagimių ligos, 4) mobilumo negalios (paralyžius, galūnių nevaldymas, traumos) ir 5) įvairūs (vienetiniai) ar tiksliau nespecifikuoti negalavimai. Dalis liudijimų apima kelias negalavimų rūšis. Pavyzdžiui, aprašant įsisenėjusias infekcines ligas minimi mobilumo sutrikimai, kylantys dėl negalėjimo judėti, taigi, esantys „antrinėmis“ šių ligų komplikacijomis. Derėtų pažymėti, kad analizuojant „Historia abo powieść zgodliwa...“ stebuklus aptikta liudijimų apie išgijimą nuo tiksliai neįvardytų ligų. Tokiuose pasakojimuose yra pabrėžiamas „žemiškiesiems gydytojams“ nežinomos ligos sunkumas. Pasakojama, kad iš pasauliečių daktarų nesulaukus jokios pagalbos atsigręžiama į „tikrąjį ir veiksmingiausiąjį gydytoją“ Jėzų Kristų ir į Švenčiausiąją jo Motiną.

Gausiausia negalavimų grupė – fizinės negalios. Šaltinyje itin gausu regėjimo atgavimo ir akių ligų išgydymo veikiant Žirovicų Mergelei Marijai liudijimų (26 atvejai). Neregijų išgydymo pasakojimuose ypač svarbus nuvykimo į Žirovicus ir atsidavimo Dievo Motinos ikonai aspektas. 1619 m. birželio 24 d. liudijime yra pasakojama, kad

Neturtinga bajorė Eudokija Filipovaitė Makarevičienė iš Skredevičių kaimo Slanimo paviete Dieviškuoju sumanymu šešerius metus kantriai kentė nemalonų aklumą [ir] ne vien tik balsu, bet ir širdimi Pono Dievo šaukėsi. Maldaudama Švenčiausiosios Dievo Gimdytojos [globoj jį] rado paguodą savo liūdesyje ir atsistojusi pėsčiomis išvyko iš namų. O atkeliausi į Žirovicus cerkvėje⁴ nuoširdžiai ir pamaldžiai meldėsi ir antrąją atvykimo dieną [ji] pamaldų metu žmonių akivaizdoje praregėjo. Už tai Ponui Dievui padėkojusi ir sąžiningai [įvykusį stebuklą] nuodėmklausiu išpažinusi sveika išvyko namo. (Borowik, 1622, p. 38)

Stebuklingo regėjimo atgavimo, paralyžiaus išgydymo (18 pasveikimo atvejų) ir kitų negandų panaikinimo istorijose yra aktualizuojama Žirovicų kaip tikinčiųjų traukos centro svarba. Greta stebuklingo ikonos veikimo, sveikatą sugrąžina ir „gyvenimas Žirovicuose prie cerkvės“. Tai rodo 1620 m. spalio 8 d. įvykusio stebuklo liudijimas:

Tais pačiais METAIS, mėnesį ir dieną [1620 m. spalio 8 d.] Abdijas arba Avdiejus Dobrijanovičius iš Porazavos miestelio Valkavisko paviete, atvykęs į pamaldas Žirovicuose [ta] sekmadienio rytą daugybės įvairių žmonių akivaizdoje pripažino, kad prieš gerą dešimtį metų nė vienos galūnės nevaldė, dėl to žmogiškosios pagalbos [nesulaukdamas] desperatiškai pačiam Ponui Dievui, kaip geriausiajam ir veiksmingiausiam gydytojui, pamaldžiai atsidavė ir į Žirovicus nuvykti paliepė tvirtai tikėdamas, kad Mergelės Marijos, kenčiančių žmonių guodėjos, veikimu jis grįšiąs namo sveikas: taip ir atsitiko. Nes atvykęs [į Žirovicus] metus prie cerkvės pragyveno [ir] balandžio mėnesio 20 dieną atgavo nepriekaištingą sveikatą. Viso to mes patys esame tikri liudininkai, kuriems į vienuolyne tarnavo ir visam Porozavos miesteliui tai [šis stebuklas] nėra paslaptis. (Borowik, 1622, p. 46)

⁴ Straipsnyje stačiatikiškuoju Žirovicų periodu šventovė vadinama cerkve, unitiškuoju – bažnyčia. Pateikiamose stebuklų knygos ištraukose sekant lenkiškuoju šaltiniu pasirinkta vartoti cerkvės terminą.

Stebuklų sąrašė fiksuojamuose aklumo negalios išgydymo pasakojimuose pateikiami praregėjimo prisiartinus prie Žirovičių šventovės liudijimai. Pavyzdžiui, 1620 m. spalio 11 d. liudijime pasakojama, kad

iš karto kai [Marina Samsonienė] buvo šalia minėtosios vietos [bei] sunkiai pavargusi kelyje ilsėjosi ant vienos kalvos, ten pat staiga jos ištinusios opos pranyko ir [ji] praregėjo ir su dideliu džiaugsmu šlovindama Poną Dievą ir Švenčiausiąją jo Motiną nuskubėjo į apšviestąją cerkvę, ir garsiu balsu papasakojo nemažai žmonių miniai apie Dievo gerumą (Borowik, 1622, p. 44–45).

Šie stebuklų liudijimai prisidėjo prie Mergelės Marijos ikonos kulto konstravimo ir unitiškos Žirovičių šventovės, kaip svarbaus piligrimystės centro, sklaidos.

Boroviko veikale pateikiamame stebuklų sąrašė taip pat minimi negalavimai, sukeliantys didelius skausmus, kilę dėl Bažnyčios taisyklių nesilaikymo. Ankstyviausias tokio pobūdžio pasakojimas, priskirtinas dėl traumų kylantiems skausmams, yra datuojamas 1605 metais:

Jo Didenybės pono Novogrodskio pavaldinys Mikalojus Andrzejovičius iš Voronovičių kaimo Slanimo pavieta kelias dienas didelius skausmus sunkiai kentėjo ir niekaip negalėjo rasti pagalbos, kai, nuoširdžiai gailėdamasis [ir] trykšdamas nuoširdžiu sielvartu Ponui Dievui, kurio buvo teisingai nubaustas už metinių švenčių nepaisymą, atsivertė (nes Viešpaties Žengimo Dangun dieną nuo žydo, vardu Šlomas, stogo nukrito, dėl ko jis pirmą kartą minėtąją ligą susirgo ir patyrė traumą) ir su kukliu prašymu nuvyko pas Švenčiausiąją Mergelę [ir] jos Šventajam Atvaizdui Žiroviciuose nusilenkė bei prisiekė [taip nebesielgti] ir nuo šios ligos išsilaisvino. Visa tai, atvykęs į šventąją vietą, daugelio žmonių akivaizdoje atvirai pripažino. (Borowik, 1622, p. 27)

Gimdymo komplikacijų ir naujagimių ligų stebuklingo pagydyto istorijos sudaro nedidelę negalavimų grupę (9 atvejai). Vis dėlto šie pasakojimai leidžia susidaryti vaizdą apie gimdymo realijas XVI a. II pusėje – XVII a. I pusėje. Boroviko pasakojime pateikiamame stebuklų sąrašė ši tema plačiau detalizuojama pirmą kartą Lietuvos religinėje literatūroje. Šaltinyje fiksuojamuose stebuklų, įvykusių gimdyvėms ir jų vaikams, liudijimuose dominuoja pasakojimai apie po gimdymo nutikusius sunkius susirgimus. Pavyzdžiui, 1618 m. gegužės 20 d. pasakojime liudijama, kad

Kilnioji ponja Elžbieta Makovska iš Nesvyžiaus miesto Naugarduko vaivadijoje po vaikelio gimimo buvo taip sunkiai susirgusi, kad beveik mirė <...>. Tačiau jos draugė ponja Kostovska, tuo metu būdama sąmoninga ir dar daug kartų prieš tai girdėjusi apie Tyriausiosios Mergelės Atvaizdą Žiroviciuose, sujaudinta artimojo meilės su tvirtu tikėjimu ir meilia širdimi atsidavė P. Dievui duodama įžadą, jeigu [Dievo Motina] sveikata paguosti jos draugę teiktusi, kartu su ja aplankysianti Tyriausiosios Dievo Motinos cerkvę Žiroviciuose. P. Dievas pamatė karštą tos moters meilę ir ją paguodė. Kadangi tą pačią dieną [ligos] našta panaikino ir puikią sveikatą jos draugei [sugrąžino] (Borowik, 1622, p. 36).

Boroviko veikale „Historia abo powieść zgodliwa...“ pateiktame stebuklų sąrašė esama ne tik naujagimių, bet ir mažų vaikų ligų liudijimų. Vienas iš tokių atvejų – pasakojimas apie 1620 m. įvykusį stebuklą:

Tų metų tą patį mėnesį ir dieną [1620 m. gruodžio 28 d.] kilnioji ponja Barbora Buchovieckaitė, Jono Jaciničiaus [žmona] iš Slanimo pavieto būdama šventojoje vietoje pripažino ir raštu paliudijo, kad jos sūnelis Vladislovas praėjusiais 1619 metais sunkiai sirgo, buvo [labai] ištinęs ir jau gulėjo mirties patale. [Tačiau] vieną kartą [jį] sveiką pamatė: už tokią geradarystę Ponui Dievui ir jo Gimdytojai dėkodami į Žirovicus kartu su juo nuvyko (Borowik, 1622, p. 47).

Boroviko suregistruoti stebuklų patirčių liudijimai įsteigia Žirovicų šventovę kaip svarbią kulto vietą. Pirmuosiuose fiksuotuose išgijimo pasakojimuose (ankstyviausias datuojamas 1558 m.) pabrėžiamas Mergelės Marijos apreiškimas kenčiančiojo ir mirusiojo lūpomis ar sapne patirtas raginimas vykti į Žirovicus bei melstis Dievo Motinos ikonai, viliantis išgelbėjimo. Tad pasitelkiant stebuklinių patirčių liudijimus ši vieta aktualizuojama kaip itin svarbi šventvietė, į kurią siekdami dangiškosios pagalbos atvyksta tikintieji iš visos Abiejų Tautų Respublikos žemių.

Stebuklų liudijimuose yra fiksuojama nežemiškosios pagalbos patirties sklaidos svarba. Pasakojimuose akcentuojama, kad įvykus stebuklui yra privalu tai paliudyti: apie patirtą malonę pranešti Žirovicų vienuoliams, pamaldų Žirovicuose metu apie tai papasakoti didelei susirinkusių žmonių miniai ir, esant galimybei, visa tai paliudyti raštu šventovės knygose. Šios praktikos svarbą liudija pasakojimuose apie stebuklingus išgijimus atsikartojantys žodžiai: „ir pagal paprotį [visa tai] didelei žmonių miniai pripažino“ (*i według zwyczaję przed wielą ludźmi wyznał*). Šaltinyje fiksuojama tradicija balsu ir raštu skleisti žinią apie Žirovicų Dievo Motinos ikonos įvykdytus stebuklus atskleidžia Mergelės Marijos kulto unitų Bažnyčioje formavimosi procesą.

Žirovicų Dievo Motinos stebuklų geografija

Stebuklų pasakojimuose minimų vietovardžių analizė leidžia suformuoti pirminį Žirovicų Dievo Motinos ikonos kulto paplitimo LDK ir Lenkijos Karalystės žemėse vaizdą. Boroviko darbe pateikiamuose stebuklų liudijimuose greta stebuklingojo įvykio datos, išgelbėto ar išgydyto asmens ir šio įvykio liudininkų vardų ir (arba) pavardžių bei statuso yra fiksuojama ir stebuklų patyrusio žmogaus gyvenamoji vieta ar vieta, iš kurios atvykta į Žirovicus. Šie duomenys atskleidžia, kad „stebuklų geografijoje dominuoja rusėniškosios LDK teritorijos. Didžioji dalis liudininkų buvo kilę iš Slanimo, Gardino, Pinsko ir Val-kavisko, Lydos paviatų bei Lietuvos Brastos, Naugarduko ir Polocko vaivadijų, Lenkijai perleistos Palenkės, tačiau pasakojimuose aptinkami ir tikinčiųjų iš Vilniaus vaivadijos ar Lenkijos Karalystės Mazovijos vaivadijos ir Meleco pavieto liudijimai.

Geografiniai duomenys suteikia informacijos apie Žirovicų Dievo Motinos ikonos svarbą LDK ir Lenkijos Karalystės tikintiesiems. Stebuklų patirčių aprašymuose liudijama kelionės į Žirovicus praktika. Kelionės į Žirovicus buvo atliekamos 2 tikslais: 1) tikintieji, kenčiantys nuo įvairių negandų, dalyvaudavo piligriminėse kelionėse siekdami Dievo Motinos dangiškosios globos; 2) į Žirovicus buvo keliaujama siekiant ištesėti duotą pažadą aplankyti šventovę, atsidėkoti už patirtus stebuklus pagarbinant ikoną ar meldžiantis Žirovicų Dievo Motinai prašyti jos pagalbos.

Boroviko suregistruotame 99 stebuklų sąrašė matoma Žirovicų ikonos stebuklingumo žinios sklaida. Liudijama, kad tikintieji, vykę į šventąją vietą melsti Mergelės Marijos pagalbos, apie jos galią buvo sužinoję iš artimųjų ar aplinkinių. Dalis jų buvo patyrę Dievo Motinos apreiškimą, kurio metu jiems buvo paliepta vykti į Žirovicų šventovę ir melstis bei atlikti atgailą prieš stebuklingąjį atvaizdą. Stebuklų liudijimuose atkartojamas piligrimystės į šventąją vietą pasakojimas parodo, kad Žirovicų šventovė buvo svarbus piligrimystės, kurioje dalyvavo skirtingų konfesijų – katalikų, stačiatikių, unitų tikintieji – centras. Nors pasakojimuose apie įvykusius stebuklus tiksli asmenų konfesinė priklausomybė nėra nurodoma, tačiau remiantis pateiktais duomenimis galima manyti, kad tam tikri stebuklus patyrę asmenys buvo katalikai. Visų pirma tai – vienuoliai. Antai 1621 m. gruodžio 9 d. užrašytame stebuklo liudijime pažymima, kad jį pateikė „maloningasis brolis Kristuje Liudvikas Stžempinskis iš pranciškonų ordino“ (Borowik, 1622, p. 55).

„Historia abo powieść zgodliwa...“ pateikiami garsių LDK giminių atstovų patirtų stebuklų liudijimai taip pat suteikia informacijos apie šio šventojo atvaizdo kulto tarpkonfesiškumą. „Katalikybės gynėjo“ Jono Karolio Chodkevičiaus (Narbutas, 2021, p. 15) ar „uolaus kataliko, negailestingo kitatikiams didiko“ Mikalojaus Sapiegos (Nagielski, 1994, p. 123–124) liudijimai parodo, kad Žirovicų Dievo Motinos ikona buvo svarbus katalikų religinis artefaktas. Vis dėlto dauguma stebuklų patirčių liudininkų yra stačiatikiai ar unitai. Pavyzdžiui, Žirovicų savininko, konvertito Jono Meleškos stebuklų, įvykusių kitiems asmenims, patvirtinimai ir jo giminaitės Uršulės Meleškaitės liudijimas leidžia susidaryti šio šventojo atvaizdo gerbimo paplitimo tarp graikų apeigų katalikų vaizdą.

Reikia pažymėti ir tai, kad Bazilijonų ordino vienuoliui Borovikui sudarant stebuklų sąrašą priimtas sprendimas eksplicitiškai neakcentuoti konfesinės priklausomybės gali būti suvokiamas kaip Brastos unijos idėjų, įkūnytų šventojo kankinio Juozapato Kuncevičiaus, kurį laiką dirbusio Žirovicuose, žodžiais: „Tegul visi bus viena.“

Tad stebuklų geografija leidžia preliminarai kalbėti apie Žirovicų Dievo Motinos ikonos kulto paplitimą. Pirminis tyrimas rodo, kad jo branduolį sudarė rusėniškosios žemės, esančios pietvakarinėse LDK vaivadijose ir pavietuose. Iš rytinių vaivadijų minimas tik vienas atvejis, susijęs su Polocko vaivadijos bajoru Jonu Drozdovskiū, datuojamas 1617 m. (Borowik, 1622, p. 33).

Išvados

1622 m. Vilniaus Jėzuitų akademijos spaustuvėje išleista Teodosijaus Boroviko Žirovicų Dievo Motinos ikonos istorija ir pasakojimas apie stebuklus, įvykusius prie jos, patikslina Žirovicų šventojo atvaizdo kulto formavimosi chronologiją ir jo sklaidą unitų religinėje tradicijoje.

Stebuklingoji Žirovicų Dievo Motinos ikona, 1613 m. perėmus vienuolyną iš stačiatikių, tapo svarbiu Mergelės Marijos kulto objektu 1596 m. Lietuvos Brastoje įsteigtoje unitų bendruomenėje. Stebuklų chronologija, apimanti 1558–1622 m. laikotarpį, liudija tarpkonfesinį Žirovicų Dievo Motinos ikonos kultą, kartu atskleisdama palaipsninį šios ikonos tapsmą „unitiškąja“: stebuklų liudijimų gausėjimas po 1613 m. rodo Marijos kulto

unitų Bažnyčioje formavimąsi ir jos sklaidos visuomenėje dinamiką. Stebuklų tipologija atskleidžia, kad Žirovicų Dievo Motinos ikonos veikimu išgydytos negandos buvo artimos bendrosioms stebuklų knygų tendencijoms, tačiau pasižymi ir tam tikrais skirtumais. Žirovicų stebuklų knyga išsiskiria akių ligų ir aklumo išgydymo gausa (26 atvejai), išskirtiniu dėmesiu nėštumo ir gimdymo komplikacijoms ir naujagimių ligoms (9 atvejai). Stebuklus patyrusių asmenų geografija, aprėpianti LDK rusėniškąsias Naugarduko ir Lietuvos Brastos vaivadijas, Palenkę bei etnines Lietuvos žemes – Vilniaus vaivadiją ir Žemaičių kunigaikštystę, liudija intensyvių Žirovicų Dievo Motinos ikonos kulto funkcionavimą XVI a. II pusės – XVII a. pradžios LDK visuomenėje.

Literatūros sąrašas

- Baniulytė, A., 2002. The Cult of the Virgin Mary and its Images in Lithuania from the Middle Ages until the Seventeenth Century. *Acta Academiae Artium Vilnensis*, 25, p. 157–193.
- Borowik, T., 1622. *Historia, abo Powiesc zgodliwa... o obrazie Przechystey Panny Mariey Zyrowickim cudotwornym...* i pierwszy raz w druk podana. W Wilnie: w Drukarni Akademiej Societatis Iesu.
- Borowik, T., 1628. *Historia, abo Powiesc zgodliwa... o obrazie Przechystey Panny Maryey Zyrowickim cudotwornym...* i iuz to drugi raz w druk podana. W Wilnie: w drukarni oycow Bazylianow przy Cerkwi Świętej Trojcy.
- Bubnov, P., 2021. Datirovka nachala tserkovnoi i monastyrskoi zhizni v zhirovichakh v istochnikakh, istoricheskom narrative i istoriografii. In: *Tserkovnaya nauka v nachale tret'ego tysyacheletiya: aktual'nye problemy i perspektivy razvitiya*. Minsk: Izdatel'stvo Minskoi dukhovnoi akademii, p. 11–20.
- Chomik, P., 2003. Wpływ kultu ikon Matki Bożej na postawy religijne społeczeństwa Wielkiego Księstwa Litewskiego w XVI–XVIII wieku. In: *Kult ikon Matki Bożej w Wielkim Księstwie Litewskim w XVI–XVII wieku*. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku.
- Černius, R., 2001. Bažnytinė unija. In: V. Ališauskas, L. Jovaiša, M. Paknys, R. Petrauskas, E. Raila, sud. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra. Tyrinėjimai ir vaizdai*. Vilnius: Aidai.
- Dubieniecki, J., 1653. *Historia o obrazie Przechystej Panny Mariey cudownym w W. X. Lit. w powiecie słonimskim będącym żyrowickim, miejscami objaśniona z cudami, które przy tymże obrazie w roku 1651 i w roku 1652 Bóg Wszechmogący okazał*, w druk podana. W Wilnie: w drukarni OO. Bazylianów unitów.
- Janonienė, R., 2017. Vilniaus Dievo Motinos ikona ir jos kultas Švč. Trejybės cerkvėje. *Menotyra*, 24(1), p. 1–16. <https://doi.org/10.6001/menotyra.v24i1.3430>
- Kažuro, I., 2017. Vilniaus Bazilijonų spaustuvės (1628–1845) veiklos organizavimas. *Knygotyra*, 69, p. 7–41.
- Kažuro, I., 2018. Bazilijonų vienuolijos ryšiai su Vilniaus universitetu. *Lietuvos istorijos studijos*, 42, p. 29–47.
- Kempa, T., 2000. Nieznane listy dotyczące genezy unii brzeskiej (1595/1596). *Odrodzenie i Reformacja w Polsce*, t. XLIV, p. 107–128.
- Krečun, M., 2023. (Kunigas Pavlo (Michajlo Krečun) OSBM). *Juozapatas Kuncevičius /1580–1623/ Šventasis iš mūšų ir mums*. Vilnius: Vilniaus universitetas.
- Mironowicz, A., 1991. Jozafat Dubieniecki – Historia cudownego obrazu żyrowickiego. *Rocznik Teologiczny*, XXXIII /1, p. 195–215.
- Mironowicz, A., 2021. Przejęcie żyrowickiego sanktuarium przez unitów. *Latopisy Akademii Supraskiej* 12, p. 375–391.
- Mironowicz, A., 2022. O początkach żyrowickiego sanktuarium. *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne, Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, 119, p. 281–311.
- Nagielski, M., 1994. Sapieha Mikołaj. In: *Polski Słownik Biograficzny*, XXXV. Warszawa–Kraków: Instytut Historii PAN, p. 123–124.
- Narbutas, S., 2021. Jonas Karolis – Dievo Lietuvai duotas taleris. *Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka*, 2021, 10, p. 13–45.

- Palušytė, A., 2013. XVII–XVIII a. LDK kultinių atvaizdų sklaida: vizitacijų duomenys. *Acta Academiae Artium Vilnensis: Kultiniai atvaizdai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje: importas ir sklaida*, 69, p. 23–46.
- Rachuba, A., 2000–2001. Soltan Aleksander. In: *Polski Słownik Biograficzny*, XL. Warszawa–Kraków: Instytut Historii PAN, p. 348–349.
- Račiūnaitė, T., 2002. Lukiškių Šv. Jokūbo ir Pilypo bažnyčios Dievo Motinos paveikslas ir jo stebuklų knyga „Mistinis fontanas...“. Stebuklo vieta ir laukas. *Acta Academiae Artium Vilnensis*, 25, p. 223–240.
- Račiūnaitė, T., 2015. *Atvaizdo gyvastis. Švč. Mergelės Marijos stebuklingųjų atvaizdų patirtis Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XVII–XVIII a.* Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla.
- Račiūnaitė, T., 2017. *Lukiškių Dievo Motina. Atvaizdo istorijos studija, stebuklų knyga ir jos vertimas.* Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla.
- Sakal, I., 2012. „Teraturgema“ by Afanasij Kal’nofoyskyi: *The Problem of Inter-Confessional Borrowings. Master thesis.* Budapest: Central European University.
- Skruteń, J., 1936. Borowik Teodozy. In: *Polski Słownik Biograficzny*, II. Kraków: Nakładem polskiej Akademii Umiejętności, p. 344.
- Susha, A., 2015. Historyja: mitrapalit Andrej Šaptycki u historyi Ukrainy dy Bielarusi – malaviadomyja fakty i dakumenty. *Nasha Niva*, 2015, [29.11.2015], https://nashaniva.com/be_latn/160839 [žiūrėta 2024-08-16].
- Tumelis, K., 2019. Bažnytinės unijos palikimo beiėskant: XVII–XVIII a. Lietuvos bazilijonų teologijos užrašai biografistiniu požiūriu. *Senoji Lietuvos literatūra*, 47, p. 222–248.
- Vijūkas-Kojalavičius, A., 2004. *Lietuvos istorijos įvairenybės, 2 knyga: Įvairenybės apie Bažnyčios būklę Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštijoje (Miscellanea rerum ad statum Ecclesiasticum in Magno Lituaniae Ducatu pertinentium)*, D. Kuolys, sud. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- Vitkauskienė, B. R., 2001. Marijos kultas. Paveikslai kaip vienas Marijos gerbimo LDK reiškinių. In: V. Ališauskas, L. Jovaiša, M. Paknys, R. Petrauskas, E. Raila, sud. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra. Tyrinėjimai ir vaizdai.* Vilnius: Aidai.
- Yarashevich, A., 1996. Zhirovitskiy Abras Matsi Bozhay. In: *Entsiklopedicheskaya istoriya Belarusi*, t. 3. Minsk, t. 3, p. 384.
- Yarashevich, A., 2007. Zhirovitskiy Abras Matsi Bozhay. Zhirovitskiy Uspentski manastyr. In: *Vyalikae knyastva Litoŭskae: entsyklapedia u 2 tamach*, t. 1, Minsk: Belaruskaya entsyklapediya imya P. Broŭki, p. 632–634.